

הערות וביאורים בפסקי הסידור

סדר הגדה של פסח

הרב אברהם אלאשוילי

סדר הנהגות של פסח

המנהג¹ להניח פתיתי חמץ² קשה³ זמן מה קודם הבדיקה⁴, כדי שימצאם הבודק⁵. ועל פי הקבלה⁶ יש להניח עשרה פתיתין⁷.
וקודם שיתחיל לבדק יברך⁸: "ברוך כו' על בעור חמץ"⁹.

⁸ כמו שמברכים על כל מצות עשה של דברי סופרים (סי' תלב ס"א).

⁹ ואף שבשעה זו אינו מבערו עדיין, מכל מקום כיון שלאחר הבדיקה מיד הוא מבטל ומפקיר כל החמץ שנשאר בביתו שלא מצאו בבדיקה זו, הרי ביטול זה נקרא ביעור כדינו לחמץ שאינו ידוע לו, והחמץ הידוע לו הוא מצניעו עד למחר שיאכל ממנו עד שעה ה', והמותר מבערו מן העולם, וביעור זה שביום י"ד וביטול זה שבלי ל"ד נפטרין בברכה שבירך על הבדיקה, שהיא תחילת הביעור, לפיכך מברכין עליהם "על ביעור חמץ" (סי' תלב ס"א).

ולמה אין מברכין "על בדיקת חמץ" שהוא מתחיל בה מיד? לפי שאין הבדיקה תכלית המצוה, שהרי מי שבדק ולא ביער את החמץ שמצא בבדיקה לא עשה ולא כלום, וכן אם לא ביטל חמצו אחר הבדיקה עדיין לא נגמרה מצות ביעור חמץ (שם ס"ב).

ולמה אין מברכין "שהחיינו" קודם הבדיקה, והרי היא מצוה הבאה מזמן לזמן? לפי שמצוה זו היא לצורך הרגל, לתקן הבית ולבער החמץ מתוכו לצורך המועד, לפיכך היא נפטרת

¹ ומנהגן של ישראל תורה היא (סי' תלב ס"א). בטעמי המנהג נאמרו טעמים שונים (ראה חק יעקב), ויש להוסיף עליהם: כדי שבביטול היום יוכל לומר "דחמיתיה", וגם שלא ישכח חובת ביעור ולא יצטרך לשרוף הכלי שלקח לבדיקה (הגדת הרבי). אך מעיקר הדין אין צריך כלל להניח פתיתים הללו קודם בדיקה, שאף אם יבדוק הבודק ולא ימצא שום חמץ בבדיקתו, לא בירך לבטלה, שכך המצוה לבדוק החמץ ולחפש אחריו שמא ימצא, ואם לא מצא אין בכך כלום, וכבר קיים המצוה כתיקונה (שוע"ר שם).

² בבית בכמה מקומות (שוע"ר שם).

³ שאינו מתפורר, שמא יתפורר ממנו מעט וישאר ממנו בבית בפסח (שם).

⁴ כלומר זמן קצר לפני הבדיקה. ונראה הטעם כדי "שלא יגרוו ממנו עכברים או קטנים" (ראה שוע"ר שם).

⁵ משמע שלא הבדק מניח את פתיתי החמץ.

⁶ משנת חסידים. סידור האריז"ל.

⁷ והם כנגד עשר כתרין דמסאבותא. ובפשטות יש להניח בעשרה מקומות שונים.

וְצָרִיךְ לְחַפֵּשׂ לְאוֹר הַנֵּר¹⁰ בְּכָל הַמַּחְבֹּאוֹת¹¹, גַּם בַּסְּדָקִים שֶׁבַּקְרָקַע¹².
 וְלֹא יִדְבֵר בֵּין הַבְּרָכָה לְתַחֲלֵת הַבְּדִיקָה אֲפֹלוּ מֵעַנְיַי הַבְּדִיקָה¹³. וְנִכּוֹן שֶׁלֹּא
 יִשְׁיַח¹⁴ שֶׁלֹּא מֵעַנְיַי הַבְּדִיקָה כָּל זְמַן בְּדִיקָתוֹ¹⁵.
 וַיַּעֲמִיד מִבְּנֵי בֵיתוֹ אֶצְלוֹ לְשִׁמְעַע הַבְּרָכָה¹⁶ שֶׁיְבַדְּקוּ אִישׁ בְּמִקוֹמוֹ¹⁷, וְלֹא יִשְׁיַחוּ
 בֵּינֵיהֶם¹⁸, וַיִּזְהָרוּ לְבַדֵּק תְּחִלָּה בַּחֲדָר הַסָּמוּךְ לַמָּקוֹם שֶׁשָּׁמְעוּ הַבְּרָכָה¹⁹, וְלֹא
 יֵלְכוּ לְבַדֵּק תְּכַף אַחַר הַבְּרָכָה לְחֲדָר אַחֵר²⁰.

ובכל המקומות – יבדוק הוא חדר אחד,¹⁰
 וייעמיד מבני ביתו אצלו, ויתפזרו לבדוק איש
 איש למקומו.¹¹ אך מלשון רבנו בסידורו משמע
 שלכתחילה יכול להעמיד מבני ביתו אצלו. ויש
 לומר: א) רבנו בסידורו סמך על המובא בשו"ע
 ולא בא לחדש דינים, ב) אכן יש כאן חידוש,
 ורבנו בסידורו סובר שלכתחילה מצוה לזכות
 את בני ביתו במצוה זו (שולחן המלך).
¹⁸ בין הברכה לבדיקה. ואם דברו אינם צריכים
 לברך על בדיקתם (סי' תלב ס"ט, עיין שם
 הטעם).
¹⁹ כלומר, כל אחד ילך תחילה לחדר אחר
 הסמוך למקום הברכה. אך בחדר ששמעו בו
 הברכה מסתמא בודק הבעל הבית.
²⁰ שאינו סמוך למקום ששמעו הברכה. ובסי'
 תלב ס"ח כתב: "אבל לא ילכו מיד לבית אחר
 לבדוק, לפי שההליכה מבית לבית חשובה
 הפסק בין הברכה לתחלת עשיית המצוה, כמו
 שנתבאר בסימן ח". ובסימן ח סכ"ב ובקו"א
 סק"ה כתב במפורש שרק מבית לבית חשוב
 הפסק אך לא מחדר לחדר, ואילו כאן בסידור
 כותב שגם מחדר לחדר הוי הפסק. וצ"ע. וראה
 סי' קסח ס"ז: "ממקום למקום". ויש להאריך
 בזה, ואכ"מ.

בברכת "שהחיינו" שמברכין ברגל בקידוש
 לילה (שם ס"ג).
¹⁰ לפי שצריך לחפש בחורים וסדקים, וחיפוש
 זה אי אפשר אלא לאור הנר (סי' תלא ס"ה).
 וצריך לבדוק בנר קטן של שעוה (סי' תלג ס"ח).
¹¹ מקומות מסתור. ומה שכתב "בכל
 המחבואות", הכוונה לכל המחבואות
 הצריכות בדיקה, אלו שדרך להשתמש בהם כל
 השנה (ראה סי' תלא ס"ג).
¹² שיש לחוש שמא נפל ונתגלגל לשם מעט חמץ
 (סי' תלג ס"ח). ובפשטות הכוונה לסדקים
 גדולים כמו חורים, ולא לחריצים קטנים
 שהחמץ שבהם בטל מאליו.
¹³ סי' תלב ס"ו. ואם דבר שלא מענייני הבדיקה
 – יחזור ויברך.
¹⁴ בשו"ע שם ס"ז: "ולכתחילה לא ישיח".
¹⁵ ואם דבר – לא יחזור לברך (שם).
¹⁶ בשעה שמברך על בדיקתו ויכוין להוציאם
 בברכתו, והם יענו אמן אחר ברכתו, ויתכוונו
 לצאת בברכתו (סי' תלב ס"ח).
¹⁷ והנה בשו"ע שם כתב, שלכתחילה "נכון
 הדבר שיבדוק הוא בעצמו, שכן הוא בכל
 המצות מצוה בו יותר מבשלוחו", ורק "אם
 אינו יכול לטרוח בעצמו לבדוק בכל החדרים

וְאַחַר הַבְּדִיקָה יִזְהַר בְּחֶמֶץ שֶׁמֶשֶׁיִּר לְהַצְנִיעוֹ לְמַחַר לְשֶׁרֶפָה²¹ אוֹ לְאֲכִילָה²²,
לְשִׁמְרוֹ שֶׁלֹּא יוֹלִיכוּהוּ אָנָּה וְאָנָּה²³, שֶׁלֹּא יִתְפָּרַר וְיִתְגָּרַר²⁴ מִמֶּנּוּ עַל יְדֵי
תִּינוּקוֹת אוֹ עֲכָבְרִים²⁵.

וְגַם²⁶ צָרִיךְ לְבַטֵּל אַחַר הַבְּדִיקָה²⁷, וְיֹאמַר²⁸: "כָּל חֲמִירָא וְחֲמִיעָא²⁹ כּוֹי".

יעבור עליה בבל יראה מן התורה אלא מדברי
סופרים".

ולהעיר שבשוע"ר כתב "אחר הבדיקה מיד",
וכאן השמיטו משום מה. ואולי משום שכאן
מצריך תחילה להצניע החמץ, ואם כן הביטול
נעשה רק לאחר מכן.

²⁸ עיקר הביטול הוא בלב, שישים בלבו כל חמץ
שברשותו הרי הוא כאלו אינו ואינו חשוב
כלום, והרי הוא כעפר וכדבר שאין בו צורך
כלל, וכשגומר בלבו כך הרי הסיח דעתו מכל
חמץ שברשותו ונעשה הפקר גמור (סי' תלד
ס"ז). ונתקן נוסח הביטול בלשון ארמי, מפני
עמי הארץ שאינם מבינים בלשון הקודש כי
אם בלשון ארמי (שם ס"ח).

²⁹ כל שאור וחמץ. והנה כשאומר הביטול
בלשון הקודש צריך להזכיר חמץ ושאור,
שיאמר כל חמץ ושאור שיש ברשותי כו', אבל
כשמבטל בלשון ארמי מן הדין אין צריך
להזכיר "חמיעא", כי חמירא כולל חמץ
ושאור, ומ"מ ראוי לכל מדקדק במעשיו
שיזכיר שניהם "כל חמירא וחמיעא דאיכא
וכו'" (שם ס"ט). ומה שמקדים "חמירא"
ל"חמיעא", יש לומר משום ש"חמירא" הוא
שם כללי שכולל גם חמץ, ומועיל מעיקר הדין,
ואילו "חמיעא" נזכר רק כתוספת, כדי לפרט
יותר.

²¹ וכן כתב בסי' תלד ס"א.

²² בשוע"ר שם ס"ב כתב שהחמץ המוכן
לאכילה למחר צריך להצניעו לפני הבדיקה,
משום החשש שמא תוך כדי הבדיקה יגררו
ממנו עכברים ויצטרך לחזור ולבדוק אם ראה
שאכן גררוהו עכבים, ואפשר שבסידורו לא
חש לחשש רחוק זה.

²³ בחדרים הבדוקים (שוע"ר שם ס"ג).

²⁴ מלשון גרירה. כלומר, השמירה כוללת: א)
שלא יוליכו את החמץ בחדרים הבדוקים, ב)
שלא יתפורר, ג) שלא יגררו אותו (קטנים או
עכברים) למקום אחר.

²⁵ ולכן יש להצניעו בתיבה וכיוצא בה, מקום
שאין העכברים והתינוקות יכולים ליטול משם
(שוע"ר שם ס"א).

²⁶ תיבת "וגם" מוסבת על "הבדיקה", כלומר
בנוסף לבדיקה צריך גם לבטל.

²⁷ בסי' תלד ס"ו: "ואחר הבדיקה מיד יבטל כל
חמץ שיש בכל גבולו שלא מצאו בבדיקה,
וביטול זה תקנת חכמים היא". ותקנוהו: "לפי
שחששו שמא נשארה גלוסקא יפה של חמץ
באחד מן הזויות.. שלא מצאה בבדיקה.. ויש
לחוש שמא ימצאנה בפסח ויעבור עליה בבל
יראה ובבל ימצא" אם לא יבערנה מיד, "אבל
כשביטל כל חמץ שלא מצאו בבדיקה, אף אם
ימצא גלוסקא בפסח ולא יבערנה מיד – לא

בְּיוֹם י"ד בְּשַׁעַה ה'י' ³⁰ יַעֲשֶׂה לוֹ מְדוּרָה בְּפָנָי עֲצָמוֹ ³¹ וַיִּשְׂרְפֶנּוּ ³² וַיִּבְטְלֶנּוּ ³³,
וּבְבִטּוֹל הַיּוֹם יֹאמֵר: "כָּל חֲמִיץ כו"י" ³⁴.

וַיֵּשׁ לְשָׂרְף עֲשָׂרָה פְּתִיתִין ³⁵. וּבְשַׁעַת שְׂרִפַּת הַחֲמִץ יֹאמֵר זֶה: "יְהִי רְצוֹן כו"י".

לגמרי אין ביעורו אלא בשריפה, שאנו למדים מנותר, מה נותר ישנו ב"בל תותירו" וטעון שריפה, אף חמץ שישנו בבל תותר (פירוש בל יראה ובל ימצא) טעון שריפה, לפיכך המנהג לשורפו (אף שמבערו בשעה חמישית).

³³ לפי שיש לחוש שמא נתגלגל כזית מחמץ זה שאכל ממנו עד שעה ה' ונפל לאחד מן החורים או לאחת מן הזויות, וכשיגיע הפסח ימצאנו ויעבור עליו בבל יראה ובל ימצא (אם ישהה מעט קודם שיתעסק בביעורו), לפיכך נכון הדבר שבשעה שהוא מבער החמץ מביתו שיחזור ויבטל פעם שנית כל חמץ שיש ברשותו (סי' תלד סעי' יא-יב).

הביטול הוא אחר השריפה, והוא ע"פ המובא בסי' תלד ס"ד: "טוב ליזהר שלא לבטל החמץ פעם ב' ביום עד שיבער תחלה מן ביתו כל החמץ הידוע לו, כדי שיקיים מצות ביעור חמץ בחמץ שלו, שלאחר הביטול אין החמץ שלו".

³⁴ ויאמר "דחזיתיה ודלא חזיתיה, דבערתיה ודלא בערתיה וכו'", שהרי מבטל הכל (שם).

³⁵ כלומר, גם בשריפה צריך להיות עשרה פתיתים (הגדת הרבי, וש"נ).

³⁰ כיון שהוא צריך לבטל בשעת הביעור, צריך הוא ליזהר ולבער קודם שתגיע שעה ששית, שמתחלת שעה ו' ואילך אין בידו לבטלו (סי' תלד ס"ב).

בסי' תמה ס"א כתב "בסוף ה'", אך מלשונו כאן משמע ש"סוף ה'" אינו בדוקא, אלא כל שעה ה' זמנו הוא.

³¹ כשמבערו קודם שעה ששית שהוא מותר בהנאה, אין צריך לעשות לו מדורה בפני עצמו, אלא מותר להסיק בו התנור ולבשל עליו, ומכל מקום נוהגין לעשות לו מדורה בפני עצמו אפילו כששורפין אותו קודם שהגיעה שעה ששית (סי' תמה ס"א), אטו שורפו לאחר זמן איסור הנאתו (ב"י. הגדת הרבי).

³² כשמבער החמץ קודם שעה ששית אינו צריך לבערו מן העולם לגמרי, אלא די לו במה שמבערו מרשותו, דהיינו שימכרנו לנכרי או יתננו לו במתנה גמורה, וכן אם קודם שהגיע זמן הביעור הוציא החמץ מרשותו והפקירו והניחו במקום שהוא מופקר לכל, כגון בדרכים וברחובות (סי' תמה ס"א). אך לפי שיש אומרים שהחמץ שצריך לבערו מן העולם

סֵדֵר הַגָּדָה³⁶

יִסְדֵּר עַל שְׁלֶחְנוֹ³⁷ קֶעְרָה בְּגִי מִצּוֹת³⁸ מִנְחִים זֶה עַל זֶה³⁹: הַיִּשְׂרָאֵל, וְעָלְיו הַלְוִי, וְעָלְיו הַכֹּהֵן⁴⁰, וְעָלְיו לְיָמִין הַזְּרוּעַ⁴¹, וּכְנָגְדוֹ לְשִׂמְאֵל הַבְּיָצָה⁴², תַּחְתֵּיהֶם בְּאֶמְצַע הַמְּרוֹר⁴³, וְתַחַת הַזְּרוּעַ הַחֲלָסֶת⁴⁴, וּכְנָגְדוֹ תַּחַת הַבְּיָצָה הַכַּרְפָּס, וְתַחַת הַמְּרוֹר הַחֲזָרֶת⁴⁵ שְׁעוֹשֵׁין כּוֹרֵד⁴⁶.

השולחן בשעת אמירת ההגדה שני מיני תבשילין, אחד זכר לפסח ואחד זכר לחגיגה, וכבר נהגו מדורות הראשונים שהבשר יהיה מפרק הנקרא זרוע, לזכר שגאלם הקב"ה בזרוע נטויה, והשני יהיה ביצה, לפי שהוא ביעא בלשון ארמי, כלומר דבעא רחמנא למפרק יתנא בדרעא מרממא, ויכול לעשותן בין צלויין בין מבושלין מעיקר הדין (סי' תעג ס"כ). והמנהג לבשל הביצה עד שתתקשה (הגדת הרבי).

⁴³ כעין סגו"ל (שוע"ר שם סכ"ו). המרור באמצע מורה על רחמים (תפארת), כי מרירות הנפש מעוררת המשכת רחמים (הגדת הרבי, וש"נ).

⁴⁴ זכר לטיט שנשתעבדו בו אבותינו במצרים, לכך צריך להיות על השולחן בשעה שמספר שעבוד מצרים (שוע"ר שם).

⁴⁵ כעין סגו"ל שני (שוע"ר שם).

⁴⁶ לעיל כתב מרור וכאן חזרת (ובשוע"ר שם סכ"ו: "המרור של כריכה"), ונראה לומר שהשינוי הוא רק בשם (והוא ע"פ סוד), אך בשניהם לוקחים מרור. ומנהגנו ליקח חזרת (חסה) ותמכא (חריין), הן למרור והן לכורד (הגדת הרבי)

³⁶ על שם "והגדת לבנד". ויש מפרשים מלשון "הגדתי היום", לשון הודאה ושבח להקב"ה (אבודרהם. הגדת הרבי).

³⁷ משמע לפני קידוש (הגדת הרבי), ודלא כמו שכתוב בסי' תעג סכ"ה אחרי קידוש.

³⁸ כדי לומר עליהם ההגדה, שנאמר "לחם עוני", ודרשו חכמים: לחם שעונין עליו דברים הרבה, דהיינו אמירת ההגדה, ועוד נאמר "והגדת לבנד ביום ההוא לאמר בעבור זה וגו'", בעבור זה לא אמרתי אלא בשעה שיש מצה ומרור מונחים לפניך (שוע"ר שם ס"כ).

³⁹ בהפסק מפה בין מצה למצה (הגדת הרבי, וש"נ).

⁴⁰ וכ"כ בשוע"ר שם סכ"ו: "כהן מלמעלה ולוי תחתיו וישראל תחתיו", אלא ששם הוא ר"ת כל"י, ואילו כאן בסידור נקט ר"ת יל"ך. המצות רומזים לכלים ומה שמניחים עליהם רומזים לאורות (ע"פ הגדת הרבי).

⁴¹ משמע אפילו של עוף. אך בשוע"ר שם: "של טלה".

והמנהג לקחת חלק מצואר עוף, כדי שלא יהיה שום דמיון לקרבן פסח (הגדת הרבי).

⁴² בזמן שבית המקדש קיים היה צריך להביא גם את הפסח בשעת אמירת ההגדה, ועכשיו שחרב בית המקדש תיקנו חכמים שיהיו על

סימן סדר של פסח⁴⁷:

קִדְשׁ. וְרַחֵץ⁴⁸. כְּרַפֵּס. יַחַץ. מְגִיד. רְחֹצָה. מוֹצֵיא. מִצָּה. מְרוֹר. כּוֹרֵךְ. שֶׁלֶחֶן
עוֹרֵךְ. צָפוֹן. בְּרֵךְ⁴⁹. הִלֵּל. נִרְצָה.

קִדְשׁ⁵⁰.

כְּשֶׁחַל יוֹם טוֹב בְּשַׁבָּת אוֹמְרִים תְּחַלֶּה "יוֹם הַשְּׁשִׁי"⁵¹.

בְּמוֹצָאֵי שַׁבָּת מְקַדְשִׁין⁵² יקנה"ז : יין. קִדְוֵשׁ. נֵר⁵³. הַבְּדֻלָּה. זָמֵן.

⁵¹ כשחל בשבת נוהגין לומר "ויכולו" קודם הקידוש, כדי להוציא בניו בני ביתו שלא היו בבית הכנסת ולא שמעו כשאמרו הציבור ויכולו אחר התפלה (סי' תעג ס"ה). ומתחילים "יום הששי [ויכולו השמים]"⁵¹, שנרמז השם בראשי תיבות (סי' רעא ס"ט).

⁵² דייק לכתוב "מקדשין" כי בעיקרו זה קידוש, וההבדלה טפלה לקידוש (ראה סי' רצו ס"א).

⁵³ ואין מקרבים הנרות ולא מביטים בצפרניים, אלא מביטים על הנרות בשעת הברכה (הגדת הרבי).

ואין מברכים על הבשמים, משום שתענוג יום טוב ושמחתו משיבים את הנפש (סי' תעג ס"ו).

⁴⁷ ראה הגדת הרבי מקור סימנים אלו. אך בשוע"ר לא נזכרו סימני הסדר.

⁴⁸ זהו הסימן היחיד עם ו' החיבור, כי כל כל הסימנים הם עם שתי תנועות בלבד, מלבד "רחץ", לכן נוסף ו' החיבור כדי שתהינה שתי תנועות. טעם נוסף: רק שני הסימנים הראשונים הם בלשון ציווי, וכל השאר בלשון סיפור דברים (והטעם הוא על פי קבלה), ולכן רק הסימן השני הוא בוי החיבור (הגדת הרבי).
⁴⁹ בלשון סיפור דברים, ולא בְּרֵךְ בלשון ציווי, כאמור לעיל שרק שני הסימנים הראשונים בלשון ציווי.

⁵⁰ מוזגין כוס ראשון ואומר עליו קידוש היום (סי' תעג ס"א). וצ"ע שהשמיטו כאן.

שׁוֹתָהּ הַכּוֹס⁵⁴ בְּיִשְׁבִּיבָה⁵⁵ בְּהִסָּבֵת שְׁמֵאל⁵⁶ דְּרָךְ חֲרוּת⁵⁷.

וְרַחֵץ. וְנוֹטֵל יָדָיו וְאֵינּוּ מְבָרְךְ⁵⁸.

כְּרַפֵּס⁵⁹. נוֹטֵל פְּחוֹת מְכַזְּזֵת⁶⁰ כְּרַפֵּס וְיִטְבֵּל בְּמֵי מֶלַח⁶¹ אוֹ חֲמֶץ⁶², וְיִבְרָךְ:
"בְּרוּךְ כּוֹי בּוֹרֵא פְּרִי הָאֲדָמָה". יְכַוֵּן לְהוֹצִיא גַם הַמְּרוֹר בְּבִרְכָּה זוֹ⁶³.

כסברא הראשונה שצריך ליטול ידיו, אך לא יברך על נטילה זו, כי ספק ברכות להקל (ראה סי' קנח סי"ג וסי' תעג סי"ט). ואף מי שלא נזהר בזה כל השנה, נוטל ידיו, כאחד משאר שינויים שעושים בלילה זה כדי שישאלו (חק יעקב. הגדת הרבי).

⁵⁹ נוטריקון סי' פרך, כלומר סי' רבוא עבדו עבודת פרך (סי' תעג סט"ז). וצריך שיהא הירק ממני ירקות שברכתן היא "בורא פרי האדמה" כשאוכלן חיים (שם סי"ג). ומנהג חב"ד ליקח בצל לכרפס (הגדת הרבי).

⁶⁰ כי גם בזה דיו להתמיה התינוקות, ואז לכל הדעות לא יתחייב לברך אחריו "בורא נפשות", כדי שיוכל לפטור בברכתו גם את המרור (ע"פ סי' תעג סעי' טו, יח. הגדת הרבי).

⁶¹ כדי להתמיה את התינוקות, שיראו שינוי, שאוכלין ירקות בטיבול שאין דרך לאכלם קודם הסעודה בכל ימות השנה, וישאלו על שינוי זה, שאמירת ההגדה מצותה לאומרה דרך תשובה על שאלות ששאלוהו, שנאמר "כי ישאלך בנך וגו' ואמרת לבנך עבדים היינו וגו'".

ואף מי שיושב יחידי ואין לפניו תינוקות שישאלו אותו, חייב בטיבול זה, שלא חלקו חכמים (סי' תעג סעי' יד-טו).

⁶² בשוע"ר: בחומץ או במי מלח.

⁶³ ואין אמירת ההגדה וההלל וכו' חשובים הפסק והיסח הדעת (סי' תעד ס"א). ויכוין גם להוציא המרור של כורך (הגדת הרבי).

⁵⁴ כולו, ובבת אחת (הגדת הרבי, ושי"נ). אך מעיקר הדין בגי' כוסות הראשונים די בשתיית רוב רביעית (בבת אחת, ואם שתה בהפסקות יצא, רק שלא ישהה יותר מכדי שתיית שיעור רביעית). אך הכוס האחרון צריך לשתות רביעית, בשביל לברך עליו ברכה אחרונה (סי' תעב ס"כ).

⁵⁵ משמע קצת שהקידוש אינו בישיבה, אלא בעמידה, וכן מובא בספר המנהגים שמקדשים בליל שבת ויו"ט בעמידה, ודלא כמו שכתב בסי' רעא סי"ז וסי' תעג ס"ח.

⁵⁶ יטה על צדו השמאלית, ולא על הימנית, שאין דרך הסיבה בכך, שהרי צריך לאכול בימין, ועוד שאם יסב בימין יוכל לבוא לידי סכנה, לפי שהושט הוא בימין והקנה בשמאל, ואם יטה על ימינו יהיה הושט מלמטה וקנה מלמעלה ויהא נפתח הכובע שעל פי הקנה מאליו ויכנס המאכל דרך הקנה ויבוא לידי סכנה, ולפיכך אף מי שהוא איטר שדרכו לאכול בשמאל, יסב על שמאלו שהוא שמאל כל אדם (סי' תעב ס"ט).

⁵⁷ ולא יטה על גבו ולא על פניו, שאין זה דרך חירות (שוע"ר שם).

⁵⁸ קודם שמטבל הירק בחומץ או במי מלח צריך ליטול ידיו בלא ברכה. והטעם: כי יש אומרים שכל דבר שטיבולו במשקה צריך נטילה, אך יש אומרים שלא הצריכו נטילה זו אלא בימיהם שהיו אוכלין בטהרה, והעיקר

יחַץ. וַיִּקַּח מִצָּה הָאֶמְצָעִית וּפּוֹרְסָה לְשָׁנִים⁶⁴, חֶלֶק אֶחָד גָּדוֹל מִחֲבָרוֹ, וְחֶלֶק
הַגָּדוֹל יָנִיחַ לְאֶפִיקוֹמֹן⁶⁵, וְהִקְטֹן מִנִּיחַ בֵּין הַבֵּי מִצּוֹת⁶⁶.

מַגִּיד. וּמִגְבִּיָּה הַקְּעָרָה שְׁיֵשׁ בָּהּ הַמִּצּוֹת⁶⁷ וַיֹּאמֶר: "הֵא⁶⁸ לְחָמָא כּוֹי".

מִסְלָקִין⁶⁹ הַקְּעָרָה עִם הַמִּצּוֹת לְצַד אַחֵר⁷⁰ וּמוֹזְגִין פּוֹס בִּי⁷¹, וְכָאן הֵבֵן שׁוֹאֵל

ומצינו בכתוב "הא" בניקוד כזה (בראשית מז,
כג), אך במשמעות הנה (הגדת הרבי).

⁶⁹ מכאן עד סוף הקטע "ואומרים (עבדים
וכו")⁶⁹, נקט בלשון רבים. וצ"ע הטעם.

⁷⁰ בשוע"ר שם סל"ח כתב: "נהגו לעקור
הקערה שבה המצות מלפני בעל הבית האומר
ההגדה ולהניחו בסוף השלחן כאלו כבר אכלו,
כדי שישאלו התינוקות [למה מסירין המצות
ועדיין לא אכלנו, ועל ידי כן יתעוררו לשאול גם
כן שאר השאלות, מה נשתנה כו']". ובהמשך
כותב: "ועכשיו אין נוהגין אפילו בעקירת
הקערה, לפי שהתינוקות יודעין שעיקר
האכילה לא תהיה ממצות אלו שבקערה,
ולפיכך לא ישאלו כלום כשיסירן מעל
השולחן". אך כאן בסידורו כותב רבנו שכן יש
לסלק הקערה "לצד אחר". אך מנהג הרבי:

היה מכסה המצות ומסיט הקערה **מעט**.

⁷¹ אף שאין צריך לאחוז הכוס בידו עד שיגיע
ל"לפיכך", אף על פי כן צריך למזוג מיד קודם
התחלת אמירת ההגדה, כדי שישאלו
התינוקות למה שותין כוס שני קודם הסעודה,
שאין דרך לשתות כן בכל ימות השנה, ועל ידי
כך יתעוררו לשאול גם כן שאר השאלות, "מה
נשתנה וכו'" (סי' תעג ס"מ). ואין צריך שטיפה
והדחה, שהרי שטפו והדיחו קודם הקידוש
(שם סל"ט).

בכרפס לא ציין אם צריך הסיבה, ולדעת רוב
הפוסקים אין צריך הסיבה. לאחר אכילת
כרפס לא מחזירים הנשאר מהכרפס לקערה,
ומכאן ואילך אין על הקערה אלא חמשה
דברים (הגדת הרבי).

⁶⁴ פורס המצה כשהיא מכוסה בתוך המפה
(הגדת הרבי).

⁶⁵ שאפיקומן היא מצוה חשובה, שהוא לנו
במקום הפסח (סי' תעג סל"ה). ונוהגין
להצניעו תחת המפה, זכר ל"משארותם
צרורות בשמלותם" (שוע"ר שם). ונוהגים
להניחו בין הכרים, שלא יבא לאכלו בתוך
הסעודה (הגדת הרבי, וש"נ).

⁶⁶ כדי לומר עליו ההגדה, לפי שצריך לומר
ההגדה על מצה הראויה לצאת בה ידי חובתנו,
שנאמר "לחם עוני", ודרשו חכמים שעונין עליו
דברים הרבה, ומתוך שנאמר "לחם עני" חסר
וא"ו, דרשו חכמים לחם עני, מה דרכו של עני
בפרוסה אף כאן בפרוסה, שהמצה שיוצא בה
ידי חובתנו לא תהיה שלימה אלא פרוסה,
ועליה יאמר ההגדה (שוע"ר שם סל"ו).

⁶⁷ ויכול להגביה עם כל הדברים שעליה (שוע"ר
שם).

בבית הרב אין מגביהים הקערה אלא מגלים
מקצת המצות (הגדת הרבי).

⁶⁸ כן הוא (בציר"י) במשנת חסידים ובסידור
האריז"ל. ופירושו: זה (והכוונה: דוגמת זה).

”מה נשתנה”⁷².

ומחזירין הקערה⁷³ ומגליו מקצת הפת⁷⁴, ואומרים ”עבדים וכו”.

צריך⁷⁵ להגביה הכוס ולכסות הפת⁷⁶, בן כתב הארי”י ז”ל⁷⁷.

ועמיד⁷⁸ הכוס ויגלה הפת⁷⁹.

באמירת ”דם ואש ותמרות עשן” - ישפך גי שפיקות. ואין לטל באצבע לשפך,
כי אם בכוס עצמו⁸⁰. וישפך לתוך כלי שבור.

(ויכון שהכוס הוא סוד המלכות, ושופך מהיין שבתוכו, סוד האף והזעם

⁷⁶ שלא יראה הפת בושנוטלין הכוס (שוע”ר שם). כלומר, שאומרים חלק זה על היין ולא על הפת. ולכן יש להקדים כיסוי הפת להגבהת הכוס, ומה שנקט הגבהת הכוס תחילה, כי זהו עיקר החידוש כאן (הגדת הרבי).

⁷⁷ סידור האריז”ל. ודייק רבנו לציין שכן כתב האריז”ל, לומר שענין זה הוא רק על פי קבלה, שכן על פי נגלה אין זו ”שירה” הנאמרת על היין (ע”פ הגדת הרבי).

⁷⁸ אחרי אמירת ”והיא שעמדה כו”.

⁷⁹ מקצת הפת כבתחילה.

⁸⁰ בשוע”ר שם סני”א הביא בזה כמה מנהגים: ”ונוהגין לזרוק מעט מן הכוס באצבעו הסמוך לגודל שהוא נקרא אצבע סתם, רמז על מה שכתוב אצבע אלהים היא. ויש נוהגין לזרוק באצבע הנקרא קמיצה, לפי שבאצבע זו הכה הקב”ה למצרים. ויש נוהגין מטעם הידוע להם לזרוק מן הכוס עצמו שלא על ידי אצבע”.

ובסידורו קבע כמנהג האחרון שהוא על פי קבלה.

⁷² ואם אין דעת בן לשאול, אביו חייב ללמדו לשאול ”מה נשתנה כו””, ואם אין לו בן אשתו חייבת לשאול אותו, ואם אין לו אשה הוא שואל את עצמו ”מה נשתנה כו”” (שם ס”מ).

⁷³ לפי שצריך לומר ההגדה על מצה ומרור וחרוסת ושני תבשילין (שוע”ר שם).

⁷⁴ לפני כן כתב ”המצות” וכאן דייק לכתוב הפת, כי כוונתו על המצה האמצעית החצויה (ונקראת ”פת”, מלשון ”פתות אותה פתים”), והיא הנקראת ”לחם עני”, כדלעיל, ואמירת ההגדה עיקרה על מצה זו.

ומה שמגלים רק מקצתה ולא כולה, יש לומר משום שאמירת ההגדה היא גם על כוס שני שמוזגים אותה בתחילה, וכדי שלא יראה הפת בושנוטלין כנגד היין, לכן מכסים רובה ומגלים רק מקצתה (אתפשטותא דמשה).

ויש לומר שזהו טעם נוסף שנקט כאן ”פת” ולא מצה, כי זהו הלשון המובא בענין זה: ”שלא יראה הפת בושנוטלין”, ובכך רמז לטעם שמגלים רק מקצת הפת.

⁷⁵ בעת אמירת ”והיא שעמדה כו””. בסי” תעג

סמ”ד כתב: ”יש נוהגין”.

שָׁבָה, עַל יְדֵי כַח הַבִּינָה⁸¹, לְתוֹךְ כְּלֵי שָׁבוֹר, סוּד הַקְּלָפָה שֶׁנִּקְרָאת "אָרוֹר".
בְּאִמִּירַת עֶשֶׂר מִכּוֹת יִשְׁפֹּךְ עֶשֶׂר שְׂפִיכוֹת⁸² מִהַכּוֹס עֲצָמוּ כַּנִּ"ל (וַיִּכְוֶן בְּשְׂפִיכָה
גַם בֶּן כַּנִּ"ל) וּמָה שֶׁנִּשְׁאַר בַּכּוֹס (נִעְשָׂה סוּד "יֵינן הַמְּשַׁמֵּחַ", לְכָךְ) לֹא יִשְׁפֹּךְ,
אֶלָּא יוֹסִיף יַיִן.

נוֹטֵל הַפְּרוּסָה בְּיָדוֹ⁸³ וַיֹּאמֶר: "מִצָּה זֹה כוּי".

נוֹטֵל הַמְּרוֹר בְּיָדוֹ⁸⁴ וַיֹּאמֶר: "מְרוֹר זֶה כוּי"⁸⁵.

יִכְסֶה אֶת הַפֶּת⁸⁶ וַיִּגְבֶּיהָ אֶת הַכּוֹס וַיֹּאמֶר⁸⁷ ["לְפִיכֶךְ כוּי"].

נוֹטֵל הַכּוֹס בְּיָדוֹ⁸⁸ וּמְבַרֵךְ⁸⁹, וְשׁוֹתֶה בְּהִסְבָּה.

⁸⁶ שלא יראה בושתי (שוע"ר סמ"ד).

⁸⁷ כ"ה בנוסח דפו"ר. ואינו כותב עד מתי יגביה הכוס, ובפשטות משמע עד סיום הברכה. אך מסיום לשונו אח"כ: "נוטל הכוס בידו ומברך", משמע שאוחזו רק בשעת אמירת "לפיכך", ולא בזמן אמירת ההלל. אך הצ"צ הוסיף בכת"ק: "ואוחזו בידו עד סיום ברכת אשר גאלנו". וכן מפורש בסי' תעג סמ"ד: "נוהגין להגביה כל אחד כוסו ולאחזו בידו עד שחותם גאל ישראל".

אך למעשה מנהגנו: מגביה הכוס עד "ונאמר לפניו הלוליה", ומעמיד על השולחן [בזמן אמירת ההלל], וחוזר ומגביה לברכת "אשר גאלנו" (הגדת הרבי).

⁸⁸ כ"ה בנוסח דפו"ר. וראה בהערה הקודמת.

⁸⁹ נוהגין לברך גם על כוס וכוס, לפי שדי' כוסות אלו תקנו חכמים לשתותם דרך חירות, וכל אחד ואחד הוא חירות ומצוה בפני עצמה, ולפיכך אינן מצטרפין זה עם זה להפטר בברכה אחת, אלא צריך לברך על כל אחד ואחד בפני עצמו. אבל ברכה האחרונה על היין, אין לברך

⁸¹ מוסב על "ושופך", כלומר שופך ע"י כח

הבינה (הגדת הרבי).

⁸² וכן [גי' שפיכות] כשמזכירן בכלל, דהיינו דצ"ך עד"ש באח"ב [וצ"ע שלא הזכירו בסידור – הגדת הרבי], סך הכל י"ו פעמים, כנגד חרבו של הקב"ה שנקראת יוה"ך, והוא מלאך הממונה על הנקמה (שוע"ר שם).

⁸³ בשוע"ר שם סמ"ה: "צריך להגביה המצה להראותה להמסובין שתחבב המצוה עליהם, ויש להגביה האמצעית הפרוסה, שהיא נקראת לחם עוני ובה הוא יוצא ידי חובתו". ובבית הרב נהגו לאחוז המצה האמצעית עם המצה השלישית (ע"י המפה שעליהם) עד "על שום" השני.

⁸⁴ בשוע"ר שם: "וכן כשיגיע למרור זה צריך להגביה המרור להראותו למסובין". ובבית הרב נהגו להניח היד על המרור ועל החזרת עד "על שום" השני.

⁸⁵ אבל כשיאמר "פסח שהיו אבותינו כו", לא יגביה התבשיל שבקערה שהוא זכר לפסח, שלא יהא נראה כאלו הקדישו לכך (שוע"ר שם).

רְחֻצָּה. וְאַחַר כֶּף⁹⁰ נוֹטֵל יָדָיו וּמְבָרֵךְ: "עַל נְטִילַת יָדַיִם"⁹¹.

מוֹצִיא. וְיִקַּח הַמַּצּוֹת כְּסֶדֶר שְׁהֵנִיחָם, הַפְּרוּסָה בֵּין שְׁתֵּי הַשְּׁלֵמוֹת⁹², וְיֹאחֲזֵם בְּיָדוֹ⁹³ וַיְבָרֵךְ⁹⁴: "בָּרוּךְ כּוֹי הַמוֹצִיא כּוֹי".

מִצָּה⁹⁵. וְלֹא יִבָּצַע מִהֶן⁹⁶, אֶלָּא יִנִּיחַ הַמַּצָּה הַשְּׁלִישִׁית לְהַשְּׁמִט מִיָּדוֹ⁹⁷, וַיְבָרֵךְ

שבתחילה צריך לברך "המוציא" ואח"כ "על אכילת מצה", וברכת "המוציא" היא על השלימה וברכת "על אכילת מצה" היא על הפרוסה, ואם הפרוסה תהיה מלמעלה יצטרך לעבור על המצות כשיברך "המוציא" בתחילה (שם ס"ד).

⁹³ ביד ימין, כי כל דבר שמברכים עליו צריך לאחוז בימין (סי' קסז ס"ז). והמנהג בפועל שאוחזים בשתי ידים (וראה גם שוע"ר שם).

⁹⁴ וכן כתב בסי' תעה ס"ד: "וצריך שיאחז שתי השלימות בידו בשעת ברכת המוציא, והפרוסה תהיה בין שתי השלימות".

⁹⁵ חיוב אכילת מצה בלילה הראשון אף בזמן הזה הוא מן התורה, שנאמר "בערב תאכלו מצות", ולא הוזכר שם פסח (סי' תעה סט"ו).

⁹⁶ לא מהשלימות ולא מהמצה האמצעית.

⁹⁷ מאליו, ולא שיניחנו בידו, כנראה משום חשש הפסק. ובסי' תעה ס"ה: "ולאחר שגמר ברכת המוציא יש להשמיט השלישית השלימה מן ידו".

וטעם השמטה זו כדי שלא יטעה ויבצע גם ממצה הג' אחר הברכה (הגדת הרבי).

אחר שום כוס, כי אם אחר כוס האחרון (סי' תעד סע"י ב-ג).

⁹⁰ צ"ע הכלל מתי מוסיף "ואח"כ" ומתי לא (הגדת הרבי). ואולי יש לומר בדרך אפשר שתיבת "ואחר כך" בא לשלול שלא לעשות הפסקה, אלא להמשיך ברצף את סדר ההגדה, וכמו שיתבאר לקמן. והנה כאן הכוונה שאף ששתה כוס שני והסתיים החלק הראשון של סדר ההגדה, אין להפסיק בין זה לנטילת ידים, כיון שהסעודה צריכה להיות סמוכה לקידוש עד כמה שאפשר, ולכן מיד אחר כוס שני צריך ליטול ידים לסעודה. בנוסף לכך יש גם ענין להזדרז לקיים מצות אכילת מצה דאורייתא.

⁹¹ אף שנטל ידיו לצורך טיבול הירקות, צריך לחזור וליטול ידיו לסעודה ולברך "על נטילת ידים" אחר גמר ההגדה וההלל, לפי שבשעת אמירת ההגדה וההלל הסיח דעתו משמירת ידיו, ויש לחוש שמא נגע במקום הטינופת, שהידים עסקניות הן (סי' תעה ס"א).

⁹² שתיים בשביל לחם משנה כבכל יו"ט, והחצי הנוסף בשביל "לחם עני", שתהא המצה פרוסה כדרכו של עני (סי' תעה ס"ג). ולא יניח הפרוסה למעלה [על אף חשיבותה], לפי

עַל הַפְּרוּסָה עִם הָעֲלִינָה⁹⁸, טָרַם יִשְׁבְּרִים⁹⁹, בְּרָכָה זֹ¹⁰⁰. וַיִּכְוֶן לְפֶטֶר¹⁰¹ גַּם כֵּן
אֲכִילַת הַכְּרִיכָה שְׁמִמְצָה הַשְּׁלִישִׁית¹⁰², וְגַם אֲכִילַת הָאֲפִיקוֹמֶן יִפְטֹר בְּבִרְכָה
זֹ¹⁰³: "בְּרוּךְ כּוֹי עַל אֲכִילַת מִצָּה".

בדבור). וכן משמע לענין ברכת "להניח תפילין" בסיי כה סי"ח, שאינו כותב שצריך לכוין לפטור בזה גם את של ראש, אלא רק שלא להפסיק ביניהן בדבור, שאז הברכה "עולה" גם לתפילין של ראש. ואילו בסידור בסדר הנחת תפילין כתב להדיא לכוין לפטור בברכה זו גם את של ראש. ויש להאריך בזה, ואכ"מ.

¹⁰² ולכן צריך לזוהר שלא להשיח בדבר שאינו מענין הסעודה משברך "על אכילת מצה" עד שיאכל כריכה זו, כדי שתעלה ברכה זו וברכת המרור גם לכריכה זו לפי דעת הלל, ואם עבר ושח - אין צריך לחזור ולברך על כריכה זו, שמא הלכה כחבריו (שוע"ר שם סי"ח).

¹⁰³ ולכן יש נזהרין שלא להשיח בדבר שאינו מענין הסעודה משבירך "על אכילת מצה" עד שיאכל האפיקומן, כדי שתעלה ברכה זו גם לאכילת אפיקומן, וחומרא יתירא היא (שוע"ר שם). ואכן בבית הרב לא נזהרו בהפסק שיחה בזה (הגדת הרבי).

⁹⁸ ובשוע"ר שם כתב הלכה זו בטעמה: "ולא ישמיט מידו מצה השלימה העליונה קודם ברכת על אכילת מצה, ואין צריך לומר שלא יבצע ממנה כלום עד לאחר גמר ברכת על אכילת מצה, לפי שיש אומרים שברכת המוציא היא על הפרוסה שהיא לחם עני, וברכת על אכילת מצה היא על השלימה, לפיכך טוב לצאת ידי שניהם, ולברך בתחלה שתי ברכות אלו, ואחר כך יבצע כזית מהעליונה השלימה וכזית מהפרוסה". ובהגדת הרבי סתם דבריו וכתב בקצרה: "כדי שתהא ברכה על השלימה".

⁹⁹ אף שכבר כתב לעיל "ולא יבצע מהן", מוסיף כאן שלא ישבור מהם לאחר שהניח המצה שלישית, אלא לאחר גמר הברכה. ועצ"ע.
¹⁰⁰ "על אכילת מצה".

¹⁰¹ להעיר שבשולחנו לא כתב רבנו במפורש שצריך לכוין כן. ומשמעות לשונו המובא בהערה הבאה היא, שהברכה עולה מאליה גם על אכילת הכורך (אם לא מפסיק ביניהן

יכול לרסק בפיו שני הזיתים ביחד, יאכל בתחלה הכזית .. של השלימה .. ואח"כ הכזית של אכילת מצה כו". עיין שם.

אך רבנו בסידורו לא הזכיר מכל זה כלום, וכתב בסתם "ויאכלם ביחד". ולכאורה היה ניתן לומר שסמך בזה על מה שכתב בשולחנו. אבל מזה שגם הרבי בביאורו להגדה לא הזכיר מזה כלום (לא לענין הריסוק כולו בפה, ולא לענין בליעת כזית בבת אחת), ויתרה מזה אף לא ציין לשוע"ר אלא ל"טור ושוי"ע" בלבד, משמע לכאורה שסובר שרבנו בסידורו לא מצריך כל זה, אלא די שיכניס לפיו משתי הכזיתים ביחד קצת מזו וקצת מזו, ללא ריסוק תחילה, ויבלעם לאט לאט, עד שיבלע כולו, כדרך אכילה רגילה (תוך שיעור כדי אכילת פרס לכל כזית בנפרד). וכן המנהג כיום למעשה.

ויתכן ששינוי זה באופן אכילת שני הכזיתים נעשה מחמת השינוי באופן אפיית המצות בין זמן השוי"ע לזמן הסידור, שמזמן הסידור עד היום המצות נילושות ונאפות קשות ודקות יותר (וכמובא גם בשו"ת רבנו סי' ו'), ומצד זה יש קושי טכני להכניס שני כזיתים בפיו בבת אחת, או אפילו בבליעת כזית אחת בבת אחת, משא"כ בזמן השוי"ע שהיו מצות רכות יותר, וכנזכר להדיא בסי' תפו. ועצ"ע בכל זה.

וכל זה לכתחלה, אבל בדיעבד אפילו לא אכל אלא כזית אחד בלבד, בין מהשלימה בין מהפרוסה, ואפילו אכל בזה אחר זה באכילות הרבה, אם אין מתחלת אכילה ראשונה עד סוף אכילה אחרונה יותר מכדי אכילת פרס - יצא (סי' תעה ס"ח). ולכאורה הוא הדין אם אכל חצי כזית מהשלימה וחצי כזית מהפרוסה

¹⁰⁴ כלומר, **ורק** "אחר כך" יבצע כו', ולכן הוסיף "ואחר כך".

¹⁰⁵ שיעור כזית כאן הוא כחצי ביצה, כיון שחיובו מן התורה משערים בו כדעה המחמירה יותר בכזית (ראה סי' תפו ס"א). ואם יש חלל במצה אין החלל מצטרף לכזית, וצריך למעכו (שם ס"ב).

¹⁰⁶ כזית מהעליונה השלימה וכזית מהפרוסה. ואף שבשביל ברכת "המוציא" בלבד אין צריך לבצוע כזית, אך כיון שבשביל ברכת "על אכילת מצה" צריך לבצוע כזית, ויש האומרים שברכת "על אכילת מצה" היא על השלימה העליונה, ויש אומרים שברכת "על אכילת מצה" היא על הפרוסה, לכן צריך לבצוע כזית מזו וכזית מזו (סי' תעה ס"ו).

¹⁰⁷ ולא מהשלישית.

¹⁰⁸ ואינו טובל במלח, מפני חיבוב מצה, לצאת ידי חובתו במצה שאין עמה תערובת טעם אחר כלל (שוע"ר שם ס"י).

¹⁰⁹ בסי' תעה ס"ו כתב רבנו: "דהיינו שיכניסם לפיו בבת אחת, שאם יאכל מתחלה את הכזית .. של השלימה, ואחר כך יאכל הכזית .. של הפרוסה, יהיה מפסיק בין ברכת על אכילת מצה לאכילת כזית מהפרוסה באכילת מצה כזית מהשלימה, וכן להאומר שברכת המוציא היא על הפרוסה, אם יאכל מתחלה הכזית מהפרוסה ואח"כ הכזית מהשלימה, הרי הוא מפסיק בין ברכת אכילת מצה לאכילת כזית מהשלימה, לפיכך יכניסם לפיו בבת אחת". ומסיים שם: "אבל אין צריך לבולעם בבת אחת, אלא **ירסקם בפיו**, ויבלע בתחילה כזית אחד **כולו** בבת אחת, ואחר כך כזית השני בבת אחת". ובסעיף שלאחריו כותב: "ואם אינו

מְרוֹר¹¹⁰. וְאַחַר כָּךְ¹¹¹ יִקַּח כְּזִית מְרוֹר¹¹² וְיִטְבֵּל בְּחֶרֶט¹¹³, וְיִנְעַר הַחֶרֶט מֵעָלָיו, כְּדִי שֶׁלֹּא יִתְבַטֵּל טַעַם הַמְּרוֹרוֹת¹¹⁴, וְיִבְרַךְ¹¹⁵ בְּרָכָה זו¹¹⁶: "בְּרוּךְ כּוֹי עַל אֲכִילַת מְרוֹר". וְיֵאכְלֵנו¹¹⁷ בְּלִי הִסְבָּה¹¹⁸.

שמא יתבטל טעם מרירתו על ידי הקיאה שבחרוסת, ומטעם זה צריך לנער החרוסת מעליו מיד לאחר הטיבול". ובסידור כאן השמיט רבנו תיבת "מיד". וצ"ע.¹¹⁵ ולא יברך קודם הטיבול, לפי שיש לתכוף הברכה לעשיית המצוה, דהיינו האכילה, בכל מה שאפשר (שוע"ר שם).
וצריך לכוין לפטור בברכה זו גם את המרור של הכורך (וכמבואר בשוע"ר שם שברכה זו פוטרת גם את המרור שבכורך), וצ"ע שלא הזכירו בסידור (הגדת הרבי).¹¹⁶ נראה שבא למעט שלא יברך על מצות החרוסת (הגדת הרבי), וכמבואר בשוע"ר סי"א: "ואין מברכין עליו [אע"פ שהוא מצוה – טור], לפי שהוא טפל למרור, ונפטר בברכת המרור".¹¹⁷ ויזהר שלא ישהה באכילתו מתחלה ועד סוף יותר מכדי אכילת פרס (שוע"ר שם סי"ד).¹¹⁸ משמע אף אם רוצה להסב לא יסב, ודלא כמ"ש בשלחנו שם סי"ג ש"אם רצה להסב רשאי".

(שהרי כל שכן הוא מאכל כזית מהשלימה בלבד). וצ"ע למה לא כתבו במפורש.¹¹⁰ מצות מרור מן התורה אינה אלא בזמן שהפסח נאכל, אבל בזמן הזה אינו אלא מדברי סופרים, שתיקנו זכר למקדש (שוע"ר שם סט"ו).¹¹¹ כלומר מיד אחר כך ללא הפסק, כיון שאין להפסיק סתם (וכל שכן שלא לדבר) בין אכילת מצה לכורך, שגם עליה חל ברכת על אכילת מצה", ולכן יש לאכול מיד המרור.¹¹² שיעור כזית מרור הוא פחות מעט משליש ביצה, כיון שחיובו מדרבנן מקילים בו לחשב בו לפי השיעור הקטן בכזית (ראה סי' תפו סי"א). וצריך ליזהר כשמסער כזית בירקות שיוצא בהם ידי חובת מרור, לשער שיעור כזית בירקות עצמם ולא באויר שביניהם (שוע"ר שם סי"ג).¹¹³ מקצתו, משום מצוה שהוא זכר לטיט (סי' תעה סי"א).¹¹⁴ בשוע"ר שם סי"ב: "וכשהוא מטבלו בחרוסת יזהר להוציאו מיד, ולא ישהנו בתוכו,

פִּוּרְךָ¹¹⁹. וְאַחַר כֵּן¹²⁰ יִקַּח מִצָּה הַגִּי וְחִזְרַת עִמָּה כְּשֶׁעוֹר כְּזִית¹²¹ וְיִטְבֵּל
בְּחֹרֶסֶת¹²² וְיִכְרְכֶם בְּיַחַד¹²³, וַיֹּאמֶר זֶה: "כֵּן עָשָׂה הַלֵּל כּוֹי"¹²⁴. וְאוֹכְלִים¹²⁵
בְּיַחַד¹²⁶.

ממנה, כל זה זהירות משום חשש מצה שרויה
(ראה הגדת הרבי).

¹²³ דהיינו שיניח החזרת בין שתי חתיכות מצה.
¹²⁴ ומזכיר "פסח", כיון שכן היה הלל כורך
בזמן המקדש (הגדת הרבי). וראה גם שוע"ר
שם סוסי"ח: "המזכיר לא הפסיד".

¹²⁵ ולא יברך על כריכה זו לא ברכת המצה ולא
ברכת המרור, שמא הלכה כחכמים ואין
בכריכה זו שום מצוה, ואף לפי דעת הלל הוא
יוצא בברכת המצה והמרור שבירך כבר, ולכן
צריך לזוהר שלא להשיח בדבר שאינו מענין
הסעודה משבירך "על אכילת מצה" עד שיאכל
כריכה זו, כדי שתעלה ברכה זו וברכת המרור
גם לכריכה זו לפי דעת הלל, ואם עבר ושח –
אין צריך לחזור ולברך על כריכה זו, שמא
הלכה כחכמים (שוע"ר שם סוסי"ח).

¹²⁶ לכתחלה יזהר לבלוע כל הכזית מצה בבת
אחת עם כל הכזית מרור כשהן מרוסקים בפיו,
אלא אם כן קשה עליו לבלוע ב' הזיתים בבת
אחת, שאז יכול לבלוע מעט מכזית זה ומעט
מכזית זה בבת אחת, ואח"כ יחזור ויבלע מעט
מכזית זה ומעט מכזית זה בבת אחת, עד
שיאכל כל השני זיתים (שוע"ר שם סכ"א).
ויאכלנו בהסיבה (הגהה מסידור הצ"צ). וכ"ה
בשוע"ר שם ס"כ: "כריכה זו יש אומרים ..
שצריכה הסיבה, כיון שמצה צריכה הסיבה,
ואף שכבר אכל מצה בהסיבה, מכל מקום
כריכה זו היא זכר למקדש כהלל, והלל לא היה
אוכל מצה קודם כריכה זו, ובמצה שבכריכה
זו הוא יוצא ידי חובתו, והיה צריך להסב

¹¹⁹ לפי דעת הלל הזקן אין אדם יוצא ידי חובתו
מן התורה אלא אם כן כורך כזית פסח וכזית
מרור וכזית מצה ואוכלן ביחד, לקיים מה
שנאמר "על מצות ומרורים יאכלוהו". ואף
בזמן הזה שמרור אינו אלא מדברי סופרים,
אינו יוצא ידי חובת מרור לפי דעת הלל אלא
אם כן נוטל עוד כזית מצה וכורכו עם כזית
מרור ואוכלן ביחד, שהרי מרור בזמן הזה
תקנוהו חכמים זכר למקדש שהיה אז חיובו מן
התורה, ובזמן שבית המקדש קיים אינו יוצא
ידי חובת מרור מן התורה לפי דעת הלל אלא
אם כן כורכו עם המצה, לפיכך גם עכשיו צריך
לכורכו עם מצה (שוע"ר שם סוסי"ז).

¹²⁰ מיד אחר המרוך ללא הפסק, וכאמור לעיל
שאין להפסיק ביניהם שלא לצורך.

¹²¹ הן המצה והן החזרת (שוע"ר שם סוסי"ח).
שיעור כזית כאן הוא השיעור היותר קטן
בכזית, היינו פחות מעט משליש ביצה, כיון
שחיובו מדרבנן (משמעות ס"י תפו ס"א).

¹²² המרור של כריכה זו בלבד, שהרי כריכה זו
היא זכר למקדש כהלל, והלל היה מקיים
מצות חרוסת במרור זה שבכריכה, שהרי לא
היה אוכל מרור כלל קודם כריכה (דעה הבי'
בסי' תעה סוסי"ט, שהעיקר להלכה כמותה).

ולהעיר שכאן לא כתב רבנו לנער החרוסת
מהמרור, וכן מובא בב"י (בסי' תעה) בשם
מהר"י מולין, ודלא הפמ"ג שם א"א סק"ז
שמצריך לנער.

ולמעשה מנהג חב"ד לא לטבול, אלא נותנים
מעט חרוסת יבשה על החזרת ומנערין אותה

שְׁלַחַן עֹרֵךְ¹²⁷. וְאַחַר כֵּן¹²⁸ אוֹכֵל וְשׁוֹתֶה כְּדֵי צָרְכוֹ¹²⁹. וְיָכוֹל לְשִׁתּוֹת יַיִן בַּיִן כּוֹס בִּי לְגִי¹³⁰.

צָפוֹן. וְאַחַר כֵּן¹³¹ יִקַּח הָאֲפִיקוֹמֹן¹³² וְיַחַלְקוֹ לְכָל בְּנֵי בֵּיתוֹ¹³³, לְכָל אֶחָד

חובתו באכילה זו. אבל אם שבע כל כך עד שנפשו קצה באכילה מרוב שובעו, אף שדוחק את עצמו לאכול, אינו יוצא ידי חובתו באכילה זו, שאכילה גסה כזו אינה נקראת אכילה כלל¹³⁰.

¹³⁰ אפילו הרבה (סי' תעג סי"א), ואין בזה מוסיף על הכוסות, אף אם הוצרך לברך עליו בסעודה, דהיינו שלא היה בדעתו לשתות יין בסעודה (ראה סי' תעג ס"ז). ומצד חובת שמחת יו"ט יש לו לשתות לפחות רביעית יין (ראה סי' תקכט ס"ז. תורה אור מג"א צט, ג).

¹³¹ כאן יש טעם נוסף למה הוסיף "ואחר כך" (מלבד שני הטעמים הנזכרים לעיל), דהיינו שאחר אחר גמר הסעודה יש לאכול מיד האפיקומן, שהרי צריך לאכול "על השובע".
¹³² בזמן שבית המקדש היה קיים היו אוכלין הפסח בסוף כל הסעודה, כדי שיהיה נאכל על השובע, דהיינו שהפסח יהא גמר כל השביעה. ואין מפטירין אחר הפסח אפיקומן, דהיינו שלאחר אכילת הפסח לא יאכלו שום מין מזון ומאכל בעולם, שלא יעבור טעם הפסח מפיו על ידי טעם אותו מאכל. ועכשיו שאין לנו פסח, צריך כל אחד לאכול כזית מצה זכר לפסח מלבד המצה שאכל לשם אכילת מצה, וצריך לאכול כזית זה לאחר גמר כל הסעודה כמו הפסח, ולא יאכל אחריו שום מאכל כמו אחר הפסח, וכזית זה נקרא אפיקומן (סי' תעז סעי' א-ג).

¹³³ מה שדוקא כאן מדגיש "ויחלקו לכל בני ביתו", יש אומרים שכיון שהאפיקומן הוא זכר

באכילתה, לפיכך גם אנחנו צריכים להסב, וכן עיקר¹³⁰.

¹²⁷ נוהגין לאכול ביצים בסעודה זכר לאבילות חורבן בית המקדש, שכשהיה קיים היו מקריבין פסח ואוכלין בלילה זה, ועכשיו אין לנו פסח, לכן מתאבלין עכשיו על זה (סי' תעו ס"ו. וצ"ע למה לא הזכיר מנהג זה בסידורו). ומתחילים לאכול את הסעודה באכילת הביצה שעל הקערה וטובלה במי מלח (הגדת הרבי). ונמצא שהבאת הביצה על הקערה היא זכר לחגיגה, ואכילתה זכר לחורבן.

¹²⁸ רצונו לומר בזה שאין להתמהמה ויש להתחיל מיד באכילת הסעודה, ויש לומר הטעם בשניים: א) כי ברכת "על אכילת מצה" מוסבת גם על האפיקומן, וממילא אין להפסיק סתם בין הברכה לאכילת האפיקומן, (ב) כדי להספיק לאכול האפיקומן לפני חצות.
¹²⁹ והדיוק הוא בשניים: א) אוכל ושותה כדי צרכו, כדי שיאכל האפיקומן על השובע, (ב) שלא יאכל יותר מכדי צרכו, שלא תהיה אכילת אפיקומן אכילה גסה (הגדת הרבי).

וראה גם סי' תעו ס"ה: "יש ליזהר שלא לאכול ולא לשתות בסעודה זו הרבה יותר מדאי, שלא יאכל האפיקומן באכילה גסה, דהיינו שאינו תאב כלל לאכול, שאז אינו עושה מצוה מן המובחר, שאף שהאפיקומן הוא זכר לפסח והפסח היה נאכל על השובע, מכל מקום צריך שיהא לו קצת תאוה לאכול, אבל כשאינו מתאוה כלל ואוכל, הרי זו אכילה גסה, ואין זו מצוה מן המובחר, אבל מכל מקום יוצא ידי

כְּזֵית¹³⁴. וַיִּזְהַר שְׁלֹא יִשְׁתֶּה אַחַר אֲפִיקוֹמָן¹³⁵. וַיֹּאכַל בְּהֶסְבָּה¹³⁶. וְצָרִיךְ לְאָכְלוֹ
קֹדֶם חֲצוֹת¹³⁷.

¹³⁵ שטעם המשקה מבטל מפיו את טעם מצה שמורה של אפיקומן חוץ ממים וכיוצא בהם (סי' תע"ח ס"א). אך מסתימת לשון רבנו בפנים משמע שאפילו מים לא ישתה (הגדת הרבי). ומה שכתב זהירות זו כאן ולא בסוף הענין, וגם מה שנקט בלשון זהירות ולא בלשון איסור, יש לומר שבא לומר שזהירות זו נוגעת לפני האכילה דוקא, שיש לו לאדם לשתות לפני אכילת האפיקומן עד כדי שלא יגיע לידי צמא לאחר אכילת אפיקומן, שאם לא כן יזדקק להיתר שתיה על סמך הפוסקים המתירים זאת בשעת הדחק (ע"פ הגדת הרבי).

¹³⁶ כמו הפסח שהיה נאכל בהסיבה.

¹³⁷ כמו הפסח שלא היה נאכל אלא עד חצות (סי' תע"ז ס"ו).

ולמעשה שבשוע"ר שם כתב "צריך לזהר לאכול האפיקומן קודם חצות", וכאן כתב "וצריך לאכול קודם חצות", והעירני חכם אחד, שיש לומר שזה נעוץ בהבדל שבין השו"ע לסידור, בשו"ע לומדים את ההלכות לפני הסדר, ולכן מזהירו מראש שיזהר שעשיית הסדר עד האפיקומן לא תימשך לאחרי חצות, כי צריך לאכול לפני חצות, ואילו בסידור הרי אוחז בסימן "צפון", ומה שייך להזהירו כאן, ולכן כתב רק הדין שצריך לאכול האפיקומן לפני חצות.

לקרבן פסח, וקרבן פסח היה נאכל בחבורה, לכן יש לאכול כזית האפיקומן מאפיקומן אחד. וראה סי' תנח ס"י: "המצה השנייה צריכה להיות יותר גדולה מהראשונה והשלישית, לפי שממנה צריך כשני זיתים לכל אחד מבני ביתו, כזית אחד לברכת על אכילת מצה, וכזית אחד לאפיקומן".

וראה רשימות היומן ע' קפ שבבית הרב נהגו שהאדמו"ר היה מצניע האפיקומן שלו ביחד עם האפיקומן של בני הבית (ואח"כ היה מחלק לכל אחד האפיקומן שלו), והטעם לכך משום שהאפיקומן הוא זכר לקרבן פסח הנאכל בחבורה.

ויש לומר כיון שבאפיקומן שלנו את מספיק כזיתים לחלק לכל בני הבית, הרי שכדי לקיים את מנהג חלוקת האפיקומן על ידי בעל הבית (זכר לקרבן פסח הנאכל בחבורה), יש מקום לנהוג כמנהג בית הרב שבעל הבית יקח האפיקומן של כולם ויצניעם ביחד עם שלו, ובעת אכילת אפיקומן יחלק ויחזיר לכל אחד מבני הבית האפיקומן שלו.

¹³⁴ ולכתחלה טוב לאכול שני זיתים, אחד זכר לפסח ואחד זכר למצה הנאכלת עם הפסח (שוע"ר שם. וכ"ה מנהג בית הרב), ואם קשה עליו לאכול שני כזיתים על כל פנים לא יפחות מכזית, ואז יעשה תנאי שהוא זכר ע"פ הדעה שהלכה כמותה (הגדת הרבי).

**בְּרַךְ. וְאַחַר כֵּן¹³⁸ מוֹזְגִין¹³⁹ כּוֹס שְׁלִישִׁי¹⁴⁰, וְאוֹמֵר עָלָיו בְּרַכַּת הַמְּזוֹן¹⁴¹. וְאַחַר
בְּרַכַּת הַמְּזוֹן קִדְּם שְׁתֵּית כּוֹס שְׁלִישִׁי וְבְרַךְ¹⁴²: "בְּרוּךְ כּוֹי בּוֹרֵא פְּרִי הַגֶּפֶן".
וְשׁוֹתָהּ בְּהִסָּבָה.**

מוֹזְגִין כּוֹס ד'¹⁴³, וּפּוֹתְחִין הַדֶּלֶת¹⁴⁴ וְאוֹמֵר¹⁴⁵: "שִׁפּוֹךְ כּוֹי"¹⁴⁶.

הַלֵּל¹⁴⁷ נְרַצָּה¹⁴⁸. הַנּוֹהֲגִין לּוֹמֵר פְּזֻמוֹנִים¹⁴⁹ אֵין לְהַפְסִיק בְּהֵם בֵּין בְּרַכָּה זֶה

(שוע"ר שם ס"ה). והמנהג למזוג כוס אליהו לפני ברכת המזון.

¹⁴⁴ בדפו"ר: "הפתח". כדי לזכור שהוא ליל שימורים ואין מתייראין משום דבר, ובזכות אמונה זו יבא משיח וישפוך הקב"ה את חמתו על הגוים (שוע"ר שם ס"ד). או כדי שיכנס אליהו, כי יעקב נטל מאליהו משכון אות ו' שיבוא ויבשר הגאולה, "כי אכל את יעקב ואת נוהו השמו" (הגדת הרבי).

ונקט "ופותחין" בלשון רבים, כי לאו דוקא הבעל הבית צריך לפתוח. וכן היה מנהג בבית הרב בדרך כלל שפתיחת הדלתות היתה ע"י שלוחים כשנרות בידיהם (בחול) ואמרו שם "שפוך כו"י", וכשחזרו התחילו לומר "לא לנו".¹⁴⁵ בישיבה (הגדת הרבי).

¹⁴⁶ קודם שמתחיל "לא לנו" (שוע"ר שם), לומר שישפוך חמתו על הגוים אע"פ שאין אנו ראויים (הגדת הרבי). צע"ק שחלק זה של ההגדה לא צויינה בשום סימן (הגדת הרבי). ואולי משום שזהו רק מנהג, כאמור בשוע"ר שם.

¹⁴⁷ מתחילים לומר (בלא ברכה) מ"לא לנו" עד סוף ההלל (שוע"ר שם ס"א).

¹⁴⁸ אם עשה כסדר הזה הוא מרוצה לשמים. וצ"ע דסימן נרצה צ"ל מקומו בסוף הסדר ולא כאן (הגדת הרבי).

¹⁴⁹ בבית הרב לא נהגו לומר פזמונים (הגדת הרבי).

¹³⁸ כיון שסיים אכילת אפיקומן, ואי אפשר לאכול כלום אחר אפיקומן, הרי מיד יש לברך ברכת המזון, לכן נקט בלשון "ואחר כך".

¹³⁹ נקט בלשון רבים, וכן בשאר הכוסות, על פי האמור בסי' תעב ס"א: "ואם אפשר טוב שלא ימזוג הבעל הבית בעצמו אלא אחר ימזוג לו, שיהא לו כמשרתו, דרך חירות ושררה, זכר ליציאת מצרים". אמנם אין מנהגנו בכך, אבל בסידור נתן מקום להנהגה זו.

¹⁴⁰ כוס זה צריך לדקדק בו אם הוא נקי משירי כוסות, שאם אינו נקי צריך שטיפה והדחה או לקנחו יפה (סי' תעט ס"ב).

¹⁴¹ ואף להאומרים שברכת המזון אינה טעונה כוס, מכל מקום הואיל ותקנו חכמים לשתות ד' כוסות בלילה זה, יש לעשות מצוה בכל אחד ואחד, ועל השלישי יברך על מזונו (סי' תעט ס"א).

¹⁴² אריכות לשון זו היא מפני שברכת המזון בסידור אדה"ז לא נדפס בהגדה של פסח אלא במקום אחר (בסדר מוצאי שבת. ובדפו"ר לאחר תיקון חצות), ולכן הוצרך כאן לכתוב שאחרי שיסיים ברכת המזון (שם), יברך בליל הסדר על הכוס השלישי "בורא פרי הגפן".

¹⁴³ כדי לגמור עליו את ההלל וההגדה (סי' תפ ס"א). ונוהגין [גם] למזוג כוס אחד יותר מהמסובין וקורין אותו כוס של אליהו הנביא

[יִשְׁתַּבַּח] וַיִּין בְּרַכַּת הַכּוֹס¹⁵⁰, אֶלָּא מִיָּד אַחַר כֶּךָ¹⁵¹ יִבְרַךְ עַל כּוֹס ד': "בְּרוּךְ
כוֹי בּוֹרָא פְּרִי הַגֶּפֶן". וְשׁוֹתָה בְּהִסְבָּה.
בְּרַכָּה אַחֲרוֹנָה "עַל הַגֶּפֶן"¹⁵². וּבְרַכַּת "בוֹרָא נְפָשׁוֹת רַבּוֹת" עַל שְׁאָר מִשְׁקִין¹⁵³.
וְאַחַר כֶּךָ¹⁵⁴ יֵאמֵר¹⁵⁵: "לְשָׁנָה הַבָּאָה בִּירוּשָׁלַיִם"¹⁵⁶.

¹⁵⁶ ואחר הכרזה זו שופכים בחזרה הכוס של אליהו לבקבוק (הגדת הרבי). בסידור רבנו לא מובא הסיומת "חסל סידור פסח וכו'", כי הארת הפסח נמשכת גם אחר כך.

וחייב אדם לעסוק כל הלילה בהלכות פסח וביציאת מצרים, ולספר בניסים ונפלאות שעשה הקב"ה לאבותינו, עד שתחטפנו שינה (סי' תפא ס"א).

נוהגין שלא לקרות על מטתו אלא ברכת "המפיל" ופרשת שמע, אבל לא שאר דברים שנוהגין לקרות בשאר לילות כדי להגן, כי לילה זה לילה המשומרת היא מן המזיקין (סי' תפא ס"ב).

ובקצת מקומות נוהגין שלא לנעול החדרים שישנים שם בליל פסח, כי הוא ליל שמורים לכל בני ישראל לדורותם להוציאם מגלות הזה, ואם יבא אליהו ימצא פתח פתוח ונצא לקראתו במהרה, ואנו מאמינים בזה, ויש באמונה זו שכר גדול (סי' תפ ס"ה).

¹⁵⁰ שהרי תקנת חכמים היתה לגמור ההלל וברכת השיר על כוס ד', וא"כ אין להפסיק ביניהם בפיוטים שאינן מתקנה כלל (שוע"ר שם ס"ג).

¹⁵¹ נקט לשון "מיד", כי כאן מן הדין אסור להפסיק ביניהם.

¹⁵² ובברכה זו פוטר את כל הדי' כוסות, שההלל וההגדה אינם חשובים הפסק לענין ברכה אחרונה (סי' תעד ס"ג).

¹⁵³ כ"ה בדפו"ר. ובפשטות הכוונה אם לא היה לו יין ושתה ד' כוסות של חמר מדינה.

¹⁵⁴ אולי כוונתו בזה שגם הכרזת "לשנה הבאה בירושלים" היא לפני אמירת הפזמונים למי שנוהג לאומרם. ובכל אופן אין להפסיק בין ברכה אחרונה להכרזה זו, כי היא סיום סדר ההגדה. ומשמעות ההכרזה היא: לאחר שערכנו ההגדה לפי הסדר שבגלות, אנו מבקשים שלשנה הבאה נעשה זאת בירושלים בבית המקדש השלישי באופן מושלם.

¹⁵⁵ פעם אחת (הגדת הרבי).